

Een programma om je vingers bij af te likken

**door
prof. dr. Dymph C. van den Boom**

**Rede ter gelegenheid van de 380ste dies natalis
76ste lustrum van de
Universiteit van Amsterdam
op vrijdag 6 januari 2012**

Een programma om je vingers bij af te likken

Dames en Heren,

Driehonderd en tachtig jaar geleden, in 1632, hielden Vossius en Barleus hun inaugurele rede in het Atheneum Illustre, de voorloper van onze universiteit. Deze optredens baarden in die tijd opzien vanwege de zeer liberale opvattingen over de uitoefening van godsdienst en wetenschap van beide heren.

Het feit dat juist zij aan de wieg stonden van de Universiteit van Amsterdam is natuurlijk veelzeggend. Amsterdam staat bekend als een stad met een open en tolerante cultuur. En daarmee bedoel ik niet de hasj rokende hippies die in de jaren zestig van de vorige eeuw uit de hele wereld naar het Vondelpark kwamen om met elkaar de zegeningen van het menselijk bestaan te vieren. Daarmee bedoel ik vooral de traditie van Amsterdam als stad waar wetenschappers, intellectuelen, kunstenaars en andere vrijdenkers naar toe komen, omdat ze hier het stimulerende klimaat vinden dat zij nodig hebben. Dat is het klimaat dat zo kenmerkend is voor de stad Amsterdam en ook voor de Universiteit van Amsterdam.

Daar komt de nieuwsgierigheid uit voort die de brandstof vormt voor de wetenschap. We hebben ‘nieuwsgierigheid’ als thema gekozen voor het lustrum. Nieuwsgierig zijn is een basishouding waarmee we als kind de wereld verkennend tegemoet treden, als student nieuwe kennis aanleren en als wetenschapper de realiteit willen verklaren. De Universiteit van Amsterdam viert met haar 76ste lustrum de onophoudelijke nieuwsgierigheid die haar al 380 jaar kenmerkt. Professor Daniel Dennett zal straks in zijn diesrede getiteld *Curiosity* nader ingegaan op het thema van ons lustrum. Maar voordat we daar naar gaan luisteren, heb ik als rector magnificus het voorrecht om enige bespiegelingen te wijden aan de universiteit en de wereld daaromheen.

Meer profiel

Als u hier vorig jaar ook aanwezig was, dan herinnert u zich wellicht dat ik sprak over de bevindingen van de commissie Veerman¹ en over de noodzaak voor de Nederlandse universiteiten om zich meer van elkaar te gaan onderscheiden. Om dat te illustreren liet ik u dit overzicht zien van alle opleidingen waar studenten in de Randstad uit kunnen kiezen. Ik voorspelde u dat *profileren*, want daar sprak ik toen over, niet het zoveelste modewoord zou zijn dat een tijdje in onze sector rond dwarrelt en dan vanzelf wel weer zou overwaaien.

En kijk eens waar we een jaar later staan. De universiteiten zijn volop bezig met het aanscherpen van hun profiel. In Augustus 2011 verscheen de Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap getiteld *Kwaliteit in Verscheidenheid*². Daarin staat dat universiteiten scherpe keuzes moeten maken in het opleidingsaanbod en tot verdere profilering van het nationale onderzoekslandschap moeten komen. Dat lijkt te gaan lukken. Het kiezen van je profiel is toch een existentiële kwestie. Je kunt niet zomaar een mooi sprookje bedenken waar je graag in gelooft. Een profiel moet goed aansluit bij wie je werkelijk bent, bij waar je vandaan komt en waar je niet alleen heen wilt maar ook heen kunt.

¹ C. Veerman (2010). *Differentiëren in drievoud*. Advies van de Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel.

² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Kwaliteit in Verscheidenheid: Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap*.

Dat is het meest stabiele en kansrijke profiel en beklijft het best. Dat geldt niet alleen voor mensen, maar ook voor universiteiten.

Daarmee doet het proces van universitaire profilering mij denken aan dit schilderij van Gauguin.

Volgens kenners was de Franse schilder en schrijver Gauguin getikt, slecht en gevaarlijk gezelschap. Door het lezen van het werk van Darwin en andere Victoriaanse wetenschappers kreeg hij iets wat men in die tijd beschouwde als een acute aanval van kosmologische kolder. In de jaren negentig van de negentiende eeuw liet hij zijn gezin in de steek, gaf zijn carrière als effectenhandelaar op en vluchtte weg uit Parijs om in de tropen inheemse meisjes te gaan schilderen. Volgens de overlevering bleef de samenwerking met die meisjes overigens niet alleen beperkt tot schilderen. Hij had grote moeite om aan zichzelf te ontsnappen, maar deed wél dappere pogingen daartoe. Daarbij riep hij vooral de hulp in van veel drank en opium. Zijn rusteloosheid voerde hem uiteindelijk naar Tahiti en andere eilanden in de Stille Zuidzee, waar onder het katholieke kruis en de *tricolore* nog sporen te vinden waren van een, in zijn ogen, nog onbedorven wereld.

In 1897 meerde op Tahiti een kleine postboot af die verschrikkelijk nieuws bracht. Gauguins lievelingsdochter Aline was plotseling gestorven aan een longontsteking. Na maanden van ziekte, armoede en suïcidale wanhoop probeerde de kunstenaar zijn verdriet beheersbaar te maken door een immens schilderij³ te maken. Daarmee schreeuwde hij om nieuwe antwoorden op het raadsel van het bestaan. Hij schreef de titel van het schilderij met grote letters boven de voorstelling, drie kinderlijke vragen, simpel maar diepzinnig: ‘Waar komen we vandaan? Wat zijn we? Waar gaan we naartoe?’ Het schilderij moet van rechts naar links bekeken worden. De drie vrouwen met het kind – rechts – gaan over de vraag ‘Waar komen we vandaan?’ De middelste groep symboliseert het dagelijks leven in de adolescentie. De oude dame links drukt de finale van het menselijk bestaan uit.

En met deze vragen kom ik terug bij mijn verhaal. De profilering van de universiteit. Graag schets ik u in vogelvlucht een kleine geschiedenis van de vooruitgang die we geschreven hebben.

Een kleine geschiedenis van de vooruitgang

Die geschiedenis begint met de vraag die Gauguin ook als eerste stelde. *Waar komen we vandaan?*

We hebben de prestaties van onze universiteit in de afgelopen tien jaar eens in kaart gebracht. En die prestaties mogen er zijn. Ik neem ze even op hoofdlijnen met u door.

- Het aantal studenten nam met de helft toe van ruim 20.000 naar ruim 30.000.
- De gemiddelde studenttevredenheid over de opleidingen is gestegen van 6,6 naar 7,3.
- Het studiesucces gaat vooruit. Minder studenten vallen uit en zij studeren gemiddeld korter.
- Het aantal verleende mastergraden steeg met ruim 50%.
- Het aantal publicaties steeg met 27%, met daarbinnen een extra sterke stijging van het aantal publicaties in toptijdschriften.
- 21% meer promoties.

---

³ P. Gauguin (1897). *D'où venons-nous, Que sommes-nous? Où allons-nous?* Museum of fine arts, Boston.

- Het aantal medewerkers nam ondertussen slechts met 6% toe!

Wie deze cijfers goed tot zich door laat dringen, realiseert zich welke enorme prestatie hier geleverd is door onze medewerkers. Ik wil van dit moment gebruik maken om daar veel waardering voor uit te spreken en ik zal er in de komende maanden alles aan doen om te zorgen dat onze gesprekspartners in Den Haag daar oog voor hebben.

Een foto en profile

Dan de tweede vraag die Gauguin stelde. *Wat zijn we?* Zoals met veel essentiële kwesties het geval is, wordt naarmate je langer en dieper over die vraag nadenkt het antwoord steeds korter.

Ten eerste zijn we de Universiteit **van Amsterdam**. De stad is onze natuurlijke omgeving. De Amsterdamse regio kent twee universiteiten, twee academische ziekenhuizen, een aantal NWO- en KNAW-instituten, de Hogeschool van Amsterdam, nog een drietal andere hogescholen en een aantal medische onderzoekscentra, zoals het Nederlands Kanker Instituut en Sanguin. Alles bij elkaar een infrastructuur goed voor meer dan 100.000 studenten en meer dan 12.000 wetenschappelijk medewerkers. Die Amsterdamse context vormt een belangrijk uitgangspunt voor onze profilering.

Ten tweede zijn we een brede universiteit, met vrijwel alle wetenschapsdisciplines in huis. We willen dat studenten in Amsterdam kunnen kiezen uit een breed pallet aan opleidingen en dat ‘Amsterdam’ op alle wetenschappelijke terreinen een begrip is in en buiten Europa. Bij profilering is een belangrijk uitgangspunt dat we niet meer allemaal alles alleen hoeven doen. Als één Amsterdamse instelling iets goed doet, hoeven de andere instellingen datzelfde niet ook nog eens aan te bieden. Het is dus zaak om goed te kijken wie welk deel voor z’n rekening neemt.

Waar moet dat heen?

Aan het bureau van staatssecretaris Zijlstra gaan we vervolgens de derde vraag van Gauguin beantwoorden. *Waar gaan we naartoe?* Een paar weken geleden ondertekenden het ministerie van OCW en de VSNU, het zogeheten Hoofdlijnenakkoord⁴. Daarin zijn voor de hele sector de hoofdlijnen vastgelegd over kwaliteit en differentiatie van het onderwijs, studiesucces, en de verdergaande profilering, zwaartepuntvorming en kennisvalorisatie in het onderzoek. In juni van dit jaar maakt elke universiteit afzonderlijk afspraken met het ministerie over de doelstellingen die zij gaan realiseren. In 2015 wordt de balans opgemaakt en gekeken of de doelstellingen al dan niet gehaald zijn. Dat kan financiële gevolgen hebben. Het ministerie heeft een bedrag van 38 miljoen gereserveerd als profileringsfonds voor het onderwijs. Dat behouden de universiteiten die hun doelstellingen gehaald hebben.

Dat brengt mij op de vraag hoe de UvA dit proces wil aanpakken. Welk profiel kiezen wij? Voor het beantwoorden van deze vraag hoeven natuurlijk niet bij ‘nul’ te beginnen. De contouren staan al beschreven in het Instellingsplan ‘Oog voor Talent’ dat loopt tot 2014. Het daarin beschreven beleid bouwen we nu verder uit.

---

⁴ Hoofdlijnenakkoord OCW-VSNU, 2011.

Bij de profilering van onze universiteit staan een zevental onderzoeksthema's centraal⁵. Het zijn brede, interdisciplinaire thema's die zonder uitzondering direct raken aan de grote vraagstukken van deze tijd. Rond deze thema's werken we samen met diverse partners in de wetenschap, de overheid en het bedrijfsleven. De masteropleidingen organiseren we zo veel mogelijk rond die thema's. Zo verhogen we de kans op wetenschappelijke doorbraken op gebieden die er werkelijk toe doen en zo bieden we studenten écht academisch onderwijs. Er is zowel ruimte voor de traditionele wetenschapsdisciplines als voor integratie tussen disciplines rond complexe vraagstukken.

Nou hebt u wat dit betreft nog één ding van me tegoed en dat zijn de zeven thema's. Die zal ik nu noemen. Dat doe ik in willekeurige volgorde:

1. *Transnational Law and Governance*: veel beleidsterreinen zijn steeds meer onderhevig aan een web van transnationale regels en normen. Hoe transnationale regelgeving en governance werken, die niet ingebed zijn in de bekende normatieve systemen van democratie, autoriteit en legitimiteit, is de kern van dit thema.
2. *Human Health*: gezondheidsrisico's overstijgen in toenemende mate de traditionele instituties en nationale grenzen. Dit thema richt zich op de ontwikkeling van effectieve vormen van behandeling van pathologie in een steeds diversere patiëntenpopulatie.
3. *Cognition, Socio-Economic Behavior and Neuroscience*: dit thema bestudeert de wijze waarop het menselijk brein cognitieve processen bewerkt en faciliteert. Het gaat om de mentale vaardigheden waardoor mensen zich adequaat aan hun sociale omgeving aanpassen en deze verbeteren.
4. *Globalization, Identity, Inequality and the Urban environment*: Allerlei cultuuruitingen die verbonden zijn met de huidige geglobaliseerde maatschappij, vooral in grootstedelijke gebieden, genereren nieuwe vormen van identiteit en burgerschap.
5. *Communication and Information*: de kwantiteit, toegankelijkheid en diversiteit van informatie heeft in korte tijd zo'n dramatische verandering ondergaan, dat culturele en economische ontwikkelingen steeds afhankelijker worden van de toegang tot en begrip van massieve informatiestromen. Dit leidt tevens tot nieuwe gebruikswijzen. Beide ontwikkelingen worden bestudeerd.
6. *Fundamentals of Natural Science*: dit thema analyseert complexe systemen op diverse niveaus van het kleinste, subatomaire niveau tot het astronomische.
7. *Sustainable World*: richt zich op onderzoek naar veilige voedselvoorziening, gebruik van natuurlijke bronnen en de ontwikkeling van groene producten die moeten leiden tot een wereldwijd, duurzaam ecosysteem.

De boer en de gebraden kip

Met de profilering geven de universiteiten inhoud aan één van de centrale elementen uit het rapport Veerman over de toekomst van het Nederlandse hoger onderwijs. Veerman benadrukte dat profilering hand-in-hand moest gaan met extra investeringen om tot werkelijke verbetering van de mondiale concurrentiepositie en de kwaliteit van het onderwijs te kunnen leiden.

Maar zoals we konden zien aankomen in zware economische tijden staan tegenover de grote ambities en de voortdurende stijging van studentenaantallen géén extra investeringen. Zoals

---

⁵ D. C. van den Boom (2012). *Profile University of Amsterdam*.

gezegd is er voor de universiteiten die hun doelstellingen halen een budget van 38 miljoen euro. Als ik u daarbij vertel dat dit bedrag verdeeld moet worden over 14 universiteiten, die jaarlijks met elkaar een budget van bijna 5,9 miljard euro verdelen, dan begrijpt u dat het om een symbolisch bedrag gaat. Tegenover de zware inspanning die we ons moeten getroosten om te profileren, staat dus een uitermate bescheiden bedrag. Het doet mij denken aan het Chinese gezegde: *‘Een boer zal lang met zijn mond open op een heuvel moeten staan, voordat er een gebraden eend naar binnen vliegt.’*

De overheid stelt een reviewcommissie in die de prestatieafspraken die individuele instellingen op basis van hun profiel maken, beoordeelt op ambitieniveau en realiteitsgehalte. Ik hoop dat de inspanningen van die commissie in verhouding staan tot de middelen die ter beschikking worden gesteld. En dan kan er maar één conclusie zijn en dat is dat die review vederlicht kan zijn.

Geen waakhond

Inhoudelijk heeft de reviewcommissie nog een lastige klus, want het rapport Veerman laat veel zaken open als het om profilering gaat. Ik denk, kortom, dat die commissie nog het nodige voorwerk te verrichten heeft alvorens er een gedegen oordeel geveld kan worden over de ingediende profielen. Ik wil daar graag een voorzet voor geven.

Eerst maar eens even wat de commissie wat mij betreft NIET moet doen. Dat is de profielen netjes opknippen in allerlei prestatie-indicatoren en die stuk voor stuk gaan controleren. Zo verlies je de grip op wat profileren werkelijk is. Dan lijkt niets meer wat het is en is niets meer wat het lijkt. Deze vorm van sturing is ook onvoldoende effectief gebleken. De commissie zou juist moeten nadenken over een betere balans tussen toezicht en autonomie⁶. Meer gebruik maken dus van de veerkracht van het bestel zelf⁷.

Profileren moet ook geen uitverkoop worden van opleidingen en onderzoek binnen en tussen regio's. Profileren vraagt om veel meer visie⁸. Laten we bijvoorbeeld niet de fout maken om profileren als een puur nationale aangelegenheid te beschouwen en daarmee degenen die beweren dat Nederland in toenemende mate een in zichzelf gekeerde samenleving is, gelijk geven. Wetenschap is bij uitstek een internationale aangelegenheid. Universiteiten brengen in netwerken van wisselende internationale consortia excellent onderzoek tot stand. De profielen van de Nederlandse universiteiten moeten dus zo ingericht worden dat we daarmee de mondiale kennisketens versterken. Ook de wereldwijde competitie dwingt ons daartoe. Ik hoef u in dit verband alleen maar te wijzen op de enorme investeringen in de wetenschap die landen als China en India doen. De commissie heeft dus een duidelijke visie als beoordelingskader nodig.

Een andere belangrijke rol is het spotten van witte vlekken. Het is van belang dat de brede kennisbasis van Nederland behouden blijft en studenten alle relevante opleidingen kunnen volgen. En het is ook belangrijk dat we alle terreinen bestrijken die nodig zijn om een goede internationale concurrentiepositie te behouden. Leg dus de profielen van alle universiteiten naast elkaar en zorg dat er geen belangrijke issues tussen de stoeptegels verloren gaan.

⁶ T. Estermann, T. Nokkala & M. Steinel (2011). *University autonomy in Europe II: The scoreboard*. European University Association.

⁷ KNAW Advies van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad (2011). *Kwetsbaarheid en Veerkracht van Maatschappelijke Systemen*.

⁸ Council for Science and Technology (2010). *A vision for UK Research*.

Op basis van haar bevindingen zou de commissie de overheid kunnen adviseren over háár rol bij het versterken van de wetenschap. De trend is dat de overheid zich niet meer alleen garant wil stellen voor de financiering van het onderzoek. De private sector moet die rol voor een deel overnemen. Maar het Nederlandse bedrijfsleven is terughoudend. Bedrijven zouden geholpen zijn met een industriebeleid dat door de jaren heen constant en consistent is. Dit maakt het voor hen aantrekkelijk om te investeren, omdat het dan duidelijk is welke return-on-investment dat op termijn zal opleveren.

Conclusie

Dames en heren, ik ga afronden. Ik heb een beeld geschetst van de manier waarop wij invulling willen geven aan het profiel van onze universiteit met thema's die stuk voor stuk aansluiten bij de grote vraagstukken van deze tijd. Ze verbinden ook onderzoek, onderwijs, medewerkers en studenten met elkaar.

Als de rol van de reviewcommissie niet die van waakhond is, maar sturend vanuit een goede balans tussen toezicht en autonomie en de overheid een stabiel industriebeleid neerzet voor het bedrijfsleven dan vliegen we net als de vreemde witte vogel op het schilderij van Gaugin een nieuwe toekomst tegemoet. Dan heeft niet alleen ons kabinet, maar hebben ook de Nederlandse universiteiten een programma's om je vingers bij af te likken.

Ik dank u voor uw aandacht.